

УДК 321.01:323.21+323.22

М.Б. Закіров, канд. істор. наук, доцент

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

вул. 15-та лінія, 20/2, м. Луганськ, 91016

E-mail: zmb@rambler.ru

СТАНОВЛЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ ЄВРАЗІЙСТВА

Проведено аналіз євразійської концепції процесу становлення і особливостей російської державності. Визначено ключові ідеї євразійців щодо принципів організації влади. Висвітлені запропоновані російськими мислителями принципи побудови майбутньої російської держави.

Ключові слова: *Російське Зарубіжжя, еміграція, євразійство, держава, ідеократія.*

Євразійство займає особливе місце у суспільно-політичній і філософській думці Російського Зарубіжжя. Праці видатних представників євразійства характеризуються ґрунтовною і детальною розробкою проблем становлення і розвитку російської державності, особливостей і відмінних рис Росії та шляхів її подальшого розвитку. Проте пробудження широкого інтересу вітчизняних дослідників до творчої спадщини євразійців стало можливим лише наприкінці 80-х років минулого століття. Розпад радянської держави, що зумовив докорінні трансформації політичного і державного устрою на теренах СРСР, ще більше актуалізував теоретичне надбання російської еміграції. Відтоді праці мислителів Російського Зарубіжжя займають центральне місце у дослідженнях багатьох російських вчених усіх галузей гуманітарної науки.

Серед дисертаційних досліджень, присвячених євразійській концепції державного устрою, слід відзначити працю російського вченого К. Пішуна [1]. Автор виокремлює основні політичні концепції євразійства, аналізує їхню внутрішню структуру і виявляє сутнісні зв'язки. Соціально-філософську проблематику євразійства у контексті російської думки зарубіжжя висвітлює С. Соколов [2]. Дослідник вказує на ідейну близькість євразійців і інших представників російської емігрантської філософії. У збірнику «Російській вузол євразійства» зібрані кращі праці визначних діячів євразійського руху [3]. Особливу цікавість мають викликати раніше неопубліковані статті, замітки і листування євразійців. Сутність політичної програми євразійства висвітлюють у своїй роботі російські дослідниці Л. Новикова та І. Сиземська [4].

Проте, незважаючи на наявну чималу кількість різноманітних праць, проблема політологічного дослідження євразійства не втрачає своєї актуальності. Вивчення теоретичної спадщини євразійців допоможе з'ясувати еволюцію російської державницької ідеології, визначити головні пріоритети і нові підходи до проблеми розробки основних напрямів зовнішньої і внутрішньої політики держави. Черговим кроком у вирішенні зазначених завдань має стати аналіз основних теоретичних концепцій євразійства щодо російської сутності державності, визначення ключових ідей євразійців щодо принципів організації влади, висвітлення запропонованих російськими мислителями шляхів розвитку російської держави.

Організаційне і теоретичне оформлення євразійства відбувається на початку 20-х років минулого століття у середовищі російської еміграції першої післяреволюційної хвилі. До євразійської течії належала ціла низка талановитих літераторів, філософів, істориків і публіцистів. Найбільш відомі з них – географ та економіст П. Савицький, філософ Л. Карсавін, філолог М. Трубецької, історик Г. Вернадський, правознавець М. Алексєєв та інші. Як зазначав російський дослідник С. Ключников, «різноманітність талантів учасників євразійства зумовили багатогранну творчу спрямованість руху. Євразійство було не лише історіософською школою, але і геополітичним рухом, що претендує на реальну участь у державному будівництві майбутньої Росії, а також потужним культурним явищем. Так з 1921 по 1931 роки євразійці видали декілька великих збірників статей. Вони також видавали газету «Євразія» і журнал «Версти» [3]. Одночасно з 1925 по 1937 роки побачили світ дванадцять випусків «Євразійської хроніки», до яких увійшли теоретичні статті, а також огляди політичного та господарського життя СРСР.

Проте, як зазначають Л. Новикова й І. Сиземська, євразійський рух вже наприкінці 20-х років вступив у фазу кризи і розпаду. У Парижі починає виходити газета «Євразійство», яка у дусі «Зміни віх» орієнтується на ідейно-політичне зближення із радянською владою [4]. До кінця 30-х років євразійський рух припиняє свою діяльність. Частина євразійців, що остаточно зблизилася із націонал-більшовиками, повернулася на батьківщину, щоб будувати нову радянську Росію, а інші продовжували працювати за кордоном, але вже кожен сам по собі.

Серед основних теоретичних концепцій євразійства центральне місце займає вчення про державу. На відміну від багатьох вчених різних часів, починаючи з античності і до сучасних їм діячів Російського Зарубіжжя, євразійці визнавали неможливість побудови ідеальної держави. Так М. Алексєєв зазначав: «...немає такого політичного ладу, який забезпечує людині абсолютне блаженство і який відповідав би

інтересам абсолютної справедливості ... Кожен політичний лад є відносна форма історичного буття народу, у кожному є свої переваги і недоліки»[5].

Отже, ми бачимо, що від самого початку євразійці засновували свою теорію держави на прагматичних началах, вільних від спроб знайти абсолютну й універсальну істину. Вони підкреслювали відсутність ідеалу і наполягали на діалектичному підході до проблеми аналізу політичного устрою. Саме з таких позицій євразійці піддавали критиці ідеалістичні погляди на російську державу представників різних політичних течій, зокрема і слов'янофілів. Вже згадуваний нами М. Алексєєв рішуче критикує висновки слов'янофілів про відсутність у російській історії навіть «слідів різномудання». Він зазначає, що причина російських смут і бунтів обмежується не лише інтригами бояр і династичною боротьбою, як вважали слов'янофіли, а має глибоке соціально-економічне коріння. З цього приводу російській мислителю віддає належне марксистським історикам, які на відміну від В. Ключевського і С. Соловйова розгледіли у «російській смуті» класову боротьбу [5].

Характерною рисою російського державотворення євразійці вважали її постійну взаємодію з Азією, яка одночасно була «боротьбою з Азією, пристосуванням до Азії й асиміляцією Азії». Внаслідок цього держава будувалася на принципах «великого війська». А у війську і служити важко, а жити тим більше. Тому завжди були значні маси людей, що намагалися піти, звільнитися від державного тиску. І на відміну від здавна щільно заселеної і тісної Європи, вони мали куди піти. Таким чином, робить висновок М. Алексєєв, «на Заході, якщо держава тиснула, можна було видумати лише один вихід удосконалити державу і послабити тиск. У нас держава тиснула з необхідності, але ми не намагалися удосконалити державу, а уходили від неї у степ і в ліса. Держава наздоганяла тих, що пішли – вони знов йшли далі» [5].

Виходячи із запропонованої моделі розширення території російської держави і формування характеру влади, ми можемо зробити висновок, що російська колонізація, на відміну від європейської, була не стільки цілеспрямованим державницьким актом захоплення земель, скільки стихійним рухом населення, а держава вже йшла за ним, поступово розширюючи свої кордони. На нашу думку, М. Алексєєв, безумовно, має рацію, і його висновки знаходять історичне підтвердження. Зокрема, яскравим прикладом може бути історія завоювання Сибіру. Як свого часу писав М. Карамзін «нечисленна шайка волоцюг, що рухалася і грубою жадібністю до користі і шляхетною любов'ю до слави, придбала нове Царство для Росії ... Троє купців і втікач Отаман Волзьких розбійників осмілилися без Царського веління, ім'ям Іоанна завоювати Сибір» [6].

Цей приклад підтверджує ще одну характерну рису російської історії, яку підкреслюють євразійці: російська вольниця – «козацтво», що складало «типову особливість і Московської і Литовської Русі». Потяг до вільного, самостійного життя, який реалізувався на безмежних прикордонних теренах, згодом трансформувався в один з чинників державотворення, у складову частину народної уяви про державу та її характер.

Щодо оцінки ролі самодержавства євразійці майже солідарні зі слов'янофілами. Як зазначає М. Алексєєв, «головною організуючою ідеєю російської історії була ідея московської необмеженої монархії». Проте московська необмежена монархія, на думку євразійців, суттєво відрізнялася від європейської. Особливістю московського самодержавства, наголошує мислитель, був тісний зв'язок із традиціями східного абсолютизму, який стверджує, що «... державний порядок є відображенням порядку небесного». Монарх в теорії східного абсолютизму «несе спасіння підданам з якими він пов'язаний не правовим а чисто моральним зв'язком» [5]. Тобто, державницький ідеал російського народу неможливий без моральної і, в першу чергу, релігійної складової, яка головним чином і гарантує підтримку монархії з боку просякнутого релігійною свідомістю народу.

Найбільш яскравим прикладом такої підтримки є події так званого «Смутного часу». Аналізуючи тогочасні події, М. Алексєєв підкреслює «безперечну історичну наївність» слов'янофілів, які наголошували на «багатстві духовних сил», «міцності історичних і громадянських засад»; підкреслювали, що «монархія московського стилю – загальнонародний російській ідеал». Але у той самий час він погоджується з ними і визнає: «... посадські люди і ...мужики, які йшли визволяти Москву – ...мабуть дійсно підтримували програму московської монархії ... вони уособлювали ту консервативну силу для якої монархічний ідеал не був простим словом, але був більш-менш глибоким переконанням»[5]. Проте і ця підтримка не була безмежною.

Історія продемонструвала, що народ російській підтримував державу не як організуючу силу, не як гаранта стабільності і порядку, а, в першу чергу, як захисницю істинної віри. Із найбільшою ясністю таке відношення народу до держави виявилось під час розколу Російської Православної церкви. Проблема розколу досить швидко переросла рамки релігійної суперечки. І це відбулося саме тому, що відношення «народ – держава» трималося вірою православною, і цар сприймався і як провідник божої волі, і як захисник «правовір'я». З того моменту як уряд, на думку розкольників, перестав охороняти істинну віру, вони звільнили себе від обов'язку йому підкорятися. Ми бачимо, що тут виявилася не тільки глибока релігійна сутність взаємовідносин «народ-держава», але виявилася і друга, вже згадувана

нами характеристика російської історії – «козацька вольниця». Частина населення сама вирішила звільнитися від обов'язків перед державою, і це рішення відразу почала втілювати у життя.

Остаточне відвернення розкольників від держави відбулося за часів імперії, коли під сумнів вже була поставлена ідея походження влади від бога. М. Алексєєв зазначає, що: «Розкольники письменники із докладністю зупиняються на критиці того погляду на державу, згідно якому будь-яка влада від Бога і будь-яка душа має коритися владі. ...Розкольники зненавиділи Імперію встановлення якої ними було витлумачено як нове своєрідне язичництво ... Імператор став для них «лжехристом» [5].

Отже, внаслідок релігійної реформації, зміни державного ладу і характеру самодержав'я у свідомості російського народу змінюється не лише відношення до офіційної релігії, змінюється і відношення до держави в цілому. Спочатку в середовищі розкольників, а потім і у більш широких колах населення поширюються легенди про чудесний край Біловоддя, де панує правда благочестя й істинна віра православна. Пошук цього ідеалу М. Алексєєв визначає як жертвне намагання російської людини знайти «правду» і «бажання державу свою побудувати як «державу правди» [5]. На підставі проаналізованих особливостей державної влади й еволюції ставлення до держави у свідомості російського народу М. Алексєєв робить висновок: «Ми знаємо чотири відповіді на питання, як уявлялася подібна «державна правда» в широких російських народних поглядах на політичний світ: 1) ідея православної монархії; 2) ідея диктатури; 3) ідея козацької вольниці; 4) ідея сектантського уявлення держави» [5].

Саме у цих основних положеннях євразійці вбачали сутність розуміння держави, влади і соціального устрою, притаманних російському народові, зрозумілих йому і таких, що відповідають його устремлінням. Саме таке розуміння, або словами М. Алексєєва – «примітив», глибоко жив у народних масах і несвідомо визначав політичні долі Росії. І саме цей «примітив» відіграв головну роль у 1917 році. Намагання російської інтелігенції побудувати демократичну державу за європейським зразком не зустріло розуміння в народі. І навпаки, у занесеному із Заходу марксизмі той самий народ відчув і підтримав те, що відповідало його глибинній свідомості, тому, можливо навіть сакральному, «примітиву». У 1917 році «перемогли 1) ідея вольниці; 2) ідея диктатури; 3) ідея соціального устрою на землі на початках комунізму. Перемогло те, що містилося в ідеології козацтва, в ідеології ... царя Івана й оприччини, в ідеології сектантського земного раю» [5].

Як і переважна більшість емігрантів, євразійці були впевнені, що рано чи пізно, але Росія має звільнитися від влади комуністичної партії, і знову стане на шлях пошуку нової державності. Вони закликали майбутніх будівників російської держави обов'язково зважати на «примітив». Тому ідеї диктатури, демократії і соціальної справедливості мають бути обов'язково реалізовані у майбутніх формах державного устрою, і лише це забезпечить міцність і довговічність нової російської держави.

До певної міри впевненість євразійців у невідворотній загибелі радянської державності ґрунтувалася на тому, що у своїй побудові більшовики не врахували ще однієї важливої складової, а саме - православ'я, яке червоною стрічкою проходить крізь усі складові «примітиву» і об'єднує їх в єдину систему. Саме православ'я дозволяє поєднувати з першого погляду не зовсім поєднані диктатуру, демократію і соціальну рівність. Тому, на думку М. Алексєєва, майбутня російська держава це «... православна правова держава, яка зможе поєднати тверду владу (початок диктатури), із народоправством (початок вольниці) із служінням соціальної правди» [5].

Як зазначає російський дослідник К. Пішун, євразійці бачили своє головне історичне завдання у тому, щоб принести у політичний процес релігійну «правду». Ідею «царства трудящих» необхідно зв'язати з релігійною ідеєю. Мета «держави правди», на думку євразійців, складається в релігійному і земному спасінні і духовному відродженні народу [1].

Про особливу роль у державі, яка відводиться релігії, писав і видатний євразієць П. Савицький: «здоровий соціальний гуртожиток може бути заснований лише на нерозривному зв'язку людини з Богом з релігією» [7]. «Євразійці, наголошує мислитель, православні люди. І Православна Церква є той світильник, який їм світить, до Неї, до Її Дарів та Її Благодаті кличуть вони своїх співвітчизників» [7].

Відомо, що поряд з іншими чинниками важливу роль в успішному державному будівництві відіграє порядок і принципи відбору еліт. Саме тому усі дослідники державності приділяли у своїх теоріях чимале місце цій проблемі. В якості головного критерію такого відбору євразійці пропонували відданість і служіння певній ідеї. Таку форму селекції вони назвали «ідеоократичною». Певне співпадіння світосприйняття й оціночних характеристик провідних шарів суспільства притаманні усім без винятку формам державного устрою, але, на думку П. Савицького, саме в ідеоократії відданість загальній ідеї реалізується як самостійний і головний чинник відбору провідного шару суспільства [9].

Слід віддати належне засновникам євразійського руху, які не намагалися монополізувати право першовідкривачів теорій державотворення або їх окремих аспектів. Вони зазначають наявність ідеоократичних тенденцій в Європі, критикують комуністів за лжеідеоократію. Тим самим, визнаючи її існування у радянській державі, хоча і спотворене. Відповідно до проголошеної ними теорії ідеоократії,

серед головних завдань своєї роботи євразійці визначали роботу над ідеєю, яка має прийти на зміну «утопічній стихії комунізму» [8].

Докладно теорію ідеократичної держави розглядає М. Трубецької. Причому і в його трактуванні вона не є унікальним євразійським явищем. Він зазначає: «Однією з основ євразійства є твердження, що демократичний лад сучасності має змінитися ладом ідеократичним» [9]. Сутність євразійського розуміння ідеократії він висвітлює крізь порівняння сутнісних характеристик демократії та ідеократії. На думку М. Трубецького, за демократії правлячий шар обирається за ознакою популярності у певній частині населення. Політичною формою цього відбору є виборча кампанія, а економічною формою – конкуренція. У результаті такого способу формується демократична держава, що не має «власних переконань», оскільки її правлячий шар складають представники різних партій. За відсутності єдиної ідеї демократична держава не може сама керувати культурним і господарським життям і намагається якомога менше в нього втручатися і віддає право керувати ним «безвідповідальним факторам (приватному капіталу і пресі)» [9].

Таким чином, ми бачимо, що ліберальні свободи (свобода торгівлі, свобода друку, свобода мистецтва і т.д.), якими так пишається Європа, на думку М. Трубецького, лише наслідок повної безпорадності позбавленого ідейної єдності правлячого шару. «Натомість, пише М. Трубецької, ідеократична держава має власну систему переконань, власну ідею-керівницю (носієм якої є об'єднаний в одну-єдину державно-ідеологічну організацію правлячий шар) і тому має сама активно організовувати усі сторони життя і керувати ними. Вона не може допустити втручання будь-яких не підпорядкованих їй, неконтрольованих і безвідповідальних факторів – насамперед приватного капіталу – у своє політичне, господарське і культурне життя і тому невідворотно є до відомого ступеня соціалістичною» [9].

Це висловлення одного з ідеологів євразійства яскраво пояснює як сталося, що багато емігрантів, які спочатку не лише не сприйняли Жовтневу революцію, а навіть активно боролися проти її наслідків, згодом змінюють своє ставлення до радянської влади, починають її підтримувати і навіть повертаються, ризикуючи життям, на батьківщину з метою участі у розбудові нового ладу. М. Трубецької у своєму вислові не лише малює нам майже класичну картину тоталітарного суспільства. Він викладає теорію, яка в майбутньому привела частину євразійців до табору націонал-більшовізму, а іншу – у тій чи іншій мірі примирила і зі змінювачами, і з радянською владою.

Всеохоплюючий державний контроль, на думку євразійців, був зумовлений історією розвитку російської державності. Традиційно притаманний російській державі етатизм, що на думку євразійців був успадкований Московською державою від кочових імперій, мав стати головною передумовою ідеократії у майбутній російській державі. П. Савицький підкреслює величезне позитивне значення етатизму. «Євразійці, зазначає мислитель, вбачають у ньому основний стрижень російської історії. Державна ініціатива, у тому числі і в господарській діяльності, має забезпечити Росії гідне місце у світі» [8].

Проте, слід віддати належне, євразійці не виступають як апологети всеохоплюючого державного контролю. Етатизм євразійців за визначенням П. Савицького діалектичний, тобто такий «...який знає собі протилежне, усвідомлює свої межі». Втім, цілком природно виступаючи в одному ідейному річизі з М. Трубецьким, він зазначає, що і «механічний» комуністичний етатизм це вже перший крок до реалізації євразійського плану. Радянська дійсність вже стоїть на півшляху від абстрактного комунізму до євразійства. Рано чи пізно «механічний етатизм» зміниться євразійським «діалектичним етатизмом». А в умовах широко розвиненого етатизму і планового господарства, підкреслює мислитель, виникає нагальна потреба в існуванні у державному житті певної «константи», стрижня, який надаватиме стійкості державному цілому» [8]. Такою константою, на думку євразійців, має стати провідний шар, сформований на ідеократичних принципах.

Отже, етатизм, традиційно притаманний російській державі і успадкований у дещо змінений, а іноді навіть спотворений формі радянською владою, має стати головним принципом майбутньої російської держави. А ідеократія як організуюча, селекційна і консолідуєча сила забезпечить стійкість майбутньої держави. У той же час «константа» відібраного на принципах ідеократії провідного шару суспільства не має перетворюватися на касту і узурпувати істину. Захисним механізмом від чергового тоталітарного перетворення влади, на думку теоретиків євразійського руху, має стати система виборів.

Свобода виборів визначається євразійцями як мета, на досягнення якої вони готові покласти усі свої сили. За таких умов «державний актив» буде визнавати наявність інших точок зору, існування протилежної державному порядку «стихії народних настроїв, що змінюються», буде цю стихію враховувати і на неї вважати. П. Савицький зазначає: «Такий лад у його сукупності євразійці іменують «демогічним». У фундаменті його лежить ідеократичний принцип, яким і визначається життя «державного активу» [8].

Євразійці зазначають, що в євразійському світі у сфері національного і релігійного життя, на відміну від етатизму у сфері господарського і державного управління, завжди переважали вільні начала. У черговий раз підкреслюючи наступність усіх держав Євразії, П. Савицький зазначає, що «собор національностей» і «собор вір» розпізнається вже у скіфській і гунській державах, національною і

релігійною терпимістю відрізнялася і монгольська держава. Елементи релігійної свободи спостерігалися у навіть вельми православній Московській державі.

Звідси виникає природне питання причин настільки яскравого контрасту між сильною всеохоплюючою державною владою і свободою у питаннях релігії і національностей. Відповідь криється у загальних рисах, притаманних усім цим державам окремо і всьому євразійському простору зокрема. Історична поліетнічність цих територій і їх поліконфесійність у сукупності з величезними просторами вимагали саме такого поєднання. Сильна централізована влада консолідувала, захищала і контролювала величезні території, а терпимість забезпечувала внутрішній спокій.

Як зазначає П. Савицький, відмова від терпимості була ознакою розкладання влади. Так було за часів нащадків монгольських імперій, що прийняли іслам, так було і в останні десятиліття Російської Імперії з її політикою русифікації [8]. До цього слід додати, що відмова від релігійної і національної терпимості не тільки були проявами кризи влади, але і ставали чи не головними чинниками розпаду держав. Оскільки інстинкт самозбереження, що притаманний усім живим істотам, також притаманний і народам. Допоки вони не відчують загрози збереження національної або релігійної ідентичності, люди різних національностей за інших рівних умов, у переважній більшості, зберігають лояльність до держави. Проте зростання релігійного чи національного тиску викликає однозначно негативну реакцію, яка виливається або у пасивне, або в активне протистояння, що підточує сили держави або взагалі руйнує її зсередини.

Як і в питанні продовження традицій євразійського етатизму, євразійці віддають шану комуністичній владі у питанні свободи використання і розвитку усіх євразійських мов. Але критикують за нав'язування комуністичного сповідання та атеїзму. Євразійці у своїй моделі побудови майбутньої держави виступають з позицій, що Росія – це «собор народів». Результат зусиль не одного лише російського народу, а багатьох народів Євразії. Тому кожен народ у рамках євразійської політичної єдності повинен мати «область самостійного державного життя». Втім не у спотвореній комуністичній формі «самовизначення народів». Вільний розвиток народів Євразії має стати основою для формування на зміну комуністичному інтернаціоналізму «загальноєвразійського націоналізму», в якому національні особливості складатимуться у «гармонію» [8]. Основне завдання євразійців – замінити комуністичний інтернаціоналізм загальноєвразійським націоналізмом. І саме цей націоналізм має стати об'єднуючою складовою поліконфесійного і поліетнічного Євразійського світу.

Підсумовуючи наведений аналіз євразійської концепції держави, слід підкреслити декілька ключових моментів. По-перше: плеяда талановитих російських вчених-емігрантів першої післяреволюційної хвилі завдяки різнобічності своїх наукових інтересів створила багатогранну історіософську школу, заснувала геополітичний рух, а їхня творчість стала унікальним культурним явищем. По-друге: у своєму вченні про державу, яке займає центральне місце в їхній політичній теорії, євразійці намагаються звільнитися від ідеалістичних поглядів попередників і шукають витоки і духовні засади російської державності у різних історичних епохах з позиції прагматизму і діалектики. На думку євразійців уявлення російського народу про «державу правди» остаточно формуються у часи становлення Російської імперії, і саме ці уявлення значною мірою сприяли у подальшому перемозі більшовиків. По-третє: майбутнє російської держави євразійці уявляють собі у формі ідеократії, яка спирається на традиційний для російської історії етатизм. Майбутня православна російська держава має бути захищена від узурпації влади системою «демотії», за якої народ контролюватиме сформований на принципах ідеократії «державний актив», а від релігійних і міжнаціональних конфліктів державу захищатиме традиційна євразійська терпимість, підкріплена загальноєвразійським націоналізмом.

Політичні концепції євразійців щодо витоків, особливостей розвитку й ідейно-політичних засад російської державності останнім часом набули нового звучання. Подальше вивчення цього теоретичного масиву дозволить з'ясувати основні геополітичні концепції видатних російських мислителів, визначити їхні погляди на принципи організації влади, формування міждержавних відносин і сутність об'єднуючої євразійської ідеї. Вивчення політичних концепцій євразійців крім теоретичного значення в умовах пошуку і побудови нових моделей міждержавних відносин набуває і важливого практичного сенсу.

Бібліографічний список використаної літератури

1. Пишун К.В. Политическое учение евразийства: Опыт системной реконструкции и интерпретации: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.01 / К.В. Пишун. — Владивосток, 1999. — 172 с.
2. Соколов С.М. Философия русского зарубежья: евразийство: моногр. / С.М. Соколов. — Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2003. — 135 с.
3. Русский узел евразийства. Восток в русской мысли. Сборник трудов евразийцев / Сост., вступ. статья и примечания С. Ключников. — М.: Беловодье, 1997. — 525 с.
4. Новикова Л. Политическая программа евразийцев: реальность или утопия? / Л. Новикова, И. Сиземская // Общественные науки и современность. — 1992. — № 1. — С. 104–109.
5. Алексеев Н.Н. Русский народ и государство / Н.Н. Алексеев // «Путь». — 1927. — № 8. — С. 21–57.

6. Карамзин Н.М. История государства Российского: В 3 кн. В 12 т. / Н.М. Кармазин. — Кн. 3. — Т. 9-12. — М.: Книга, 1989. — 702 с.

7. Савицкий П.Н. Евразийство / П.Н. Савицкий // Классика геополитики, XX век: сб. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. — С. 655–676.

8. Савицкий П.Н. Евразийство как исторический замысел / П.Н. Савицкий // Основы Евразийства. — М.: Арктогея – Центр, 2002. — С. 281–294.

9. Трубецкой Н.С. Об идее – правительнице идеократического государства / Н.С. Трубецкой // Основы Евразийства. — М.: Арктогея – Центр, 2002. — С. 194–199.

Надійшла до редакції 25.08.2013 р.

Закиров М.Б. Формирование и перспективы российской государственности в политической теории евразийства

Анализируется евразийская концепция процесса становления и особенностей российской государственности. Определяются ключевые идеи евразийцев относительно принципов организации власти. Освещены предложенные русскими мыслителями принципы построения будущего русского государства.

Ключевые слова: Русское Зарубежье, эмиграция, евразийство, государство, идеократия.

Zakirov M.B. Formation and prospects of the Russian state political theory of Eurasianism

An analysis is provided for the Eurasian concept formation process and characteristics of Russian statehood. The key idea of the Eurasians on the principles of government is defined. Highlights are offered for the Russian thinkers' principles of the future Russian state.

Keywords: Russian abroad, emigration, Eurasian state, ideocracy.